

Дмитро Слободянюк

СЛОБОДЯНЮК Дмитро Іванович — старший викладач кафедри філософії Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — історія філософії, соціальна філософія.

«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

У статті аналізується «філософія серця» як методологічна основа ідейно-теоретичної спадщини П.Юркевича. Встановлено, що звертання мислителя до поняття «серце» не було новацією в філософії. Ідейно-теоретичними витоками його «філософії серця» були: 1) біблійне вчення про серце; 2) ідеї «серця» в європейській філософській думці; 3) кордоцентризм вітчизняної філософської думки. Розглянуто кожен із цих ідейно-теоретичних витоків антропологічного вчення П.Юркевича і з'ясовано рівень розробки в них ідей «серця». Досліджено до яких основних положень зводиться «філософія серця» П.Юркевича і розкрито її методологічну роль стосовно розробки мислителем проблем гносеології, філософії релігії, етики і педагогіки.

Ключові слова: *серце, філософія серця, виховання серця, розум, біблійна антропология, антропология П.Юркевича, душа, людський дух, гуманізація освіти.*

Творчість видатного українського філософа і педагога XIX ст. П.Юркевича (1826-1874) є яскравою сторінкою в історії

Панорама історико-філософської думки

вітчизняної філософської і педагогічної думки. Творча спадщина П. Юркевича є досить багатогранною, з великою кількістю оригінальних думок з проблем історії філософії, філософської антропології, гносеології, етики, філософії релігії і педагогіки. Ця творча спадщина і понині іще залишається недостатньо вивченою і малозадіяною в сучасний культуротворчий процес. Становище потрібно виправляти, адже П.Юркевич належить до тих видатних людей, які зробили істотний внесок у скарбницю вітчизняної культури.

Філософську спадщину П.Юркевича вивчали як українські, так і зарубіжні дослідники. Як про російського філософа про П. Юркевича писали А.Аксаков, Б.Яковенко, Е.Радлов, В.Введенський, М.Єршов, Я.Колубовський, Г.Флоровський, В.Зеньковський, Ф.Титов, О.Ключевський, В.Соловйов, Г.Шпет, О.Лосєв, М.Бердяєв, М.Лоський, В.Вишеславцев, П.Флоренський, А.Ходзицький. З матеріалістичних позицій П.Юркевича критикували представники російського революційного демократизму і народництва М.Чернишевський, П.Ткачов, П.Лавров. Упереджена критика П.Юркевича мала місце і в працях радянських науковців В.Богацова, О.Галактіонова, П.Никандрова, В.Губенка, І.Пантіна, І.Щипанова, М.Іовчука, Д.Острянина. Більш об'єктивно писали про філософську спадщину мислителя такі радянські автори як О.Абрамов і Р.Гальцева.

Вагомий унесок у вивчення ідейно-теоретичної спадщини П.Юркевича внесли науковці української діаспори Ю.Дивнич, Д.Чижевський, С.Ярмусь, І.Мірчук, О.Кульчицький, В.Янів, Т.Закидальський. Цінним є дослідження німецького вченого Р.Пітча.

Упродовж двох останніх десятиліть про філософську творчість П.Юркевича писали українські і російські автори: А.Арістова, Г.Горак, В.Горський, К.Дубровіна, М.Лук, А.Тихолаз, М.Запорожець, І.Бичко, В.Даниленко, С.Вільчинська, П.Кравченко, Н.Куценко, Т.Мотренко, В.Гусєв,

---

Панорама історико-філософської думки

В.Думцев, Л.Кудрик, О.Левченков, Г.Боровська, О.Сарапін, С.Єлістратов, В.Плужник, В.Шевченко, А.Кострюкова, О.Шинкаренко, В.Вандишев, М.Громов, М.Гагарін, І.Заїченко, Н.Мозгова, І.Огородник, І.Лисий, М.Русин, Ю.Федів, М.Ткачук, О.Лосєв, В.Рибачук.

Педагогічна спадщина П.Юркевича упродовж двох останніх десятиліть стала предметом наукового аналізу українських і російських дослідників І.Зязюна, С.Зайцевої, В.Вихрущ, В.Ільїної, С.Кузьміної, Г.Сагач, Л.Стороженко, А.Плеханова, В.Летцева, М.Муравицької, І.Мойсеїва, Г.Чередніченко, І.Юрас, В.Фазана.

Проте філософсько-антропологічне вчення П.Юркевича потребує подальшого дослідження. Це вчення є серцевиною всієї творчої спадщини мислителя. Ядром же його антропологічного вчення є «філософія серця». Остання являє собою розгорнуту філософську концепцію про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. Аналіз цієї концепції уможливить краще розуміння того внеску у розвиток філософської і педагогічної теорій, який зродив своїми працями П.Юркевич.

Основною *метою* нашої статті є аналіз «філософії серця» як методологічної основи ідейно-теоретичної спадщини П.Юркевича. Для реалізації цієї мети у статті вирішуються такі завдання: 1) з'ясовуються ідейно-теоретичні витoki «філософії серця» мислителя; 2) аналізуються основні положення «філософії серця» мислителя; 3) розкривається методологічна роль «філософії серця» стосовно розробки П.Юркевичем питань гносеології, філософії релігії, етики і педагогіки.

П.Юркевич народився 16 лютого 1826 року в селі Ліплява Золотоношського повіту Полтавської губернії (нині Черкаська область) у родині православного священика. По закінченню Полтавської семінарії вступає 1847 року до Київської духовної академії. У стінах академії він провів 14 років, які стали,

поза будь-яким сумнівом, найбільш плідними для нього, як філософа, в його біографії. Академію він закінчив 1851 року. Цього ж року розпочав свою педагогічну діяльність, за рік отримав академічний ступінь магістра. У 1851 році його було призначено на посаду асистента інспектора академії, яку він займав два роки. Починаючи з 1857 року, крім історії філософії, П.Юркевич викладав також німецьку мову. У 1861 році він стає ординарним професором і, за рішенням Міністерства народної освіти, займає посаду професора кафедри філософії Московського університету. У Москві П.Юркевич працював також в Учительській семінарії військового командування. У названих навчальних закладах Москви він читав курси історії філософії, логіки, психології і педагогіки. З 1869 року до самої смерті — 4 жовтня 1874 року — він був деканом історико-філологічного факультету Московського університету.

Найважливішими філософськими і педагогічними працями П.Юркевича за Д.Чижевським є такі: «Ідея» (1859), «Матеріалізм і завдання філософії» (1860), «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно вчення слова Божого» (1860), «Стосовно статей богословського змісту, вміщених у Філософському Лексиконі» (1861), «Докази буття Божого» (1861), «Мир з ближнім як умова християнського співжиття» (1861), «Із науки про людський дух» (1860), «Мова фізіологів і психологів» (1862), «Розум, згідно вчення Платона і досвід, згідно вчення Канта» (1865), «Гра прихованих сил» (1870), «Читання про виховання» (1865), «Курс загальної педагогіки» (1869) [6, с.204].

П.Юркевич — мислитель, якого історики філософії вважають найвизначнішим представником Київської школи філософії [3, с.117]. Як філософ П.Юркевич відрізнявся глибоким знанням історії філософії, новітніх для того часу течій і напрямків філософської думки. Їх осмислення стало для нього тією основою, спираючись на яку, прагнув виробити своє власне розуміння тенденцій розвитку філософської

Панорама історико-філософської думки

думки, дійсних досягнень та обмеженостей філософських систем, які історично виникли в період від античності до сучасності. У своїх працях послуговувався досягненнями видатних мислителів античності, Середньовіччя, Нового часу, німецької класичної філософії, критично переосмислюючи їх. Високо цінував Р.Декарта, Г.Лейбніца, І.Канта, Й.Фіхте, Ф.Шелінга, Г.Гегеля. Своєю діяльністю П.Юркевич засвідчив, що вітчизняна філософія дійшла пори духовної зрілості. Подальший розвиток української і російської філософії багато в чому був зумовлений його ідеями. Зокрема, філософія П.Юркевича справила величезний вплив на таких філософів: В.Соловйова, С.Трубецького, С.Булгакова, С.Франка, М.Лоського, В.Зеньковського. Головна сфера філософських інтересів П.Юркевича — антропологія. Мислитель створив свій варіант філософської антропологічної системи, якій пізніше дослідники його творчості дали назву «філософія серця» [1, с.189]. «Філософія серця», як уже зазначалося, займала центральне місце у філософському світогляді П.Юркевича.

Звертання П.Юркевича до поняття «серце» не було новацією в філософії. Ідейно-теоретичними витоками його «філософії серця» були:

- 1) біблійне вчення про серце;
- 2) ідеї «серця» в європейській філософській думці;
- 3) кордоцентризм вітчизняної філософської думки.

Розглянемо кожен із цих ідейно-теоретичних витоків антропологічного вчення мислителя детальніше.

Упродовж багатьох віків християнство створило традицію розглядати серце і любов як особливі способи пізнавальної діяльності релігійного почуття. Біблійна антропологія має екзистенціальний і волюнтаристичний, не «головний», а «серцевий» характер. Серце згадується в Старому Завіті 851 раз. Поняття Біблії, на відміну від філософських понять — багатогранні і цілісні. Вони вміщують багатий синкретичний

зміст. Ці поняття не вказують на чітку відмінність між живими і неживими творіннями і між фізичними і психічними явищами. Сучасний філософ Т.Закидальський зазначає: «В біблійному розумінні душа (нефеш) — це не якийсь один компонент людини, а скоріше весь комплекс явних і скритих признаков, притаманний даній особі. Душа включає в себе і її зовнішній вигляд, голос і запах, вчинки, звички і рід, і навіть майно. І не тільки людина, але й всяка тварина, і люба річ має душу» [2, с.130]. В Біблії душа і тіло не суперечливі принципи: тіло — це душа в її зовнішній формі. Тіло — більш вузьке поняття, чим душа, бо воно охоплює лише зовнішні, явні признаки людини. Поняття «серця» в Біблії рівнозначно поняттю душі. Ототожнення серця з душею робиться на підставі спостережень відносно необхідності дії серця для життя як такого. Однак «серце» в Біблії — поняття цілісне. Воно позначає не тільки фізичні, але і взагалі, всі прояви життя. Серце — це сума активності живої душі. Тому в Біблії можна прочитати, що серце мислить чи діє. Серцю приписують і почуття. Уже згадуваний нами вище дослідник Т. Закидальський утверджує: «В давньоєврейській мові не вистачає слова для позначення волі, і тому вольові акти часто називають в Біблії серцем. Однак «серце» — це термін для позначення спеціальних функцій душі. Серце — це душа як рушійна сила» [2, с.131]. Таким чином, біблійна традиція ототожнює духовну реальність із серцем. Така виняткова оцінка серця з'являється внаслідок уявлень про серце як нібито безпосереднє місце перебування душі в людському тілі — звідси серце й стає своєрідним богословським символом душі.

Склалася також традиція розглядати серце як спосіб пізнавальної діяльності людини і в європейській філософії. Ідеї «серця» наявні в працях Платона, Прокла, Климента, Григорія Низького, Августина. Є ці ідеї також у преромантиків і романтиків, в емоціоналізмі, у німецьких містиків. У авторитетному богословському тексті V століття,

в так званому «Корпусі ареопагітики», протиставляється дух (серце) не тілесності як такої, а лише неодоухотвореній тілесності (нелюдській природі) і так само оприлюдненому духу — розуму (*ratio*) з його дискурсивною логікою. У Західній Європі філософія серця поширюється під назвою «кордоцентризм» через Екгардта, Сузо, Таулера, Беме. Зрілої форми західноєвропейська традиція кордоцентризму набуває в протистоянні схоластичному раціоналізму Суареса і «казуїстиці» Ескобара-і-Мендози — в рамках протистояння Реформаційного руху (німецький пієтизм і французький янсенізм) та ренесансного раціоналістичного натуралізму. На противагу нав'язаному Ренесансом культу розуму янсеніст Паскаль, визначаючи важливу роль розуму в пізнанні, наголошує на незаперечному пріоритеті серця («логіки серця» перед «логікою голови» (розуму)). Цей мислитель впевнений, що ми пізнаємо істину не лише одним розумом, але й і серцем. При чому саме серцем осягаються перші начала, на які потім спирається розум. Кордоцентричну лінію у XVIII-XIX століттях продовжують у Німеччині гердерівська група «*Sturm und Drang*» і німецький романтизм, які спираються на ідеї голландського філософа Гемстергейса. Цей мислитель утверджував, що світ є не тільки фізичним феноменом, а й рівною мірою моральним. Моральний аспект світу, однак, закритий для розуму, але людина долає цю «закритість» за допомогою притаманного їй особливого «морального органу». Один із провідних представників німецького романтизму Новаліс однозначно тлумачить цей орган як серце [4, с.1168–1169]. У своєму подальшому розвитку західноєвропейський кордоцентризм стає одним із джерел сучасної екзистенційної філософії.

«Філософія серця» — вчення, яке виражає специфіку українського світобачення, основні найпримітніші характеристики національного світогляду та психології. Наполягання на важливості почувань-емоцій є давньою

традицією української філософії. Науковці до типових рис національного душевного складу відносять «емоціоналізм», утверджують, що українській вдачі властива «сердечність». Ідеї серця ми зустрічаємо уже у витоках давньоукраїнської філософії Княжої доби. Перекладений у 1371 році на староукраїнську мову «Корпус ареопагітики» дав могутній поштовх поширенню «філософії серця» в Україні, зокрема у творчості українських філософів-полемістів XVI-XVII ст. (Вишенський, Ставровецький та ін.), наснажених бароково-реформаційними (антикатолицькими) інтенціями, так само як і богословсько-філософською спадщиною східних «отців церкви», що виходила з ідеї «внутрішньої» (духовної) людини всупереч ідеям «зовнішньої» (формальної) людини західних «отців церкви», творців схоластичного раціоналізму. В зрілій формі традиція вітчизняної «філософії серця» продовжується Г.Сковородою [4, с.1168]. Г.Сковорода — це насамперед етичний мислитель, який шукав у першу чергу мудрості, тобто практичної науки про те, як правильно жити. Дослідник його творчості Д.Чижевський зазначає: «З цим «практичним» ухилом філософування Сковороди зв'язане і те, що для нього центральне в людині не її «теоретичні», «пізнавчі» здібності, а більш глибоке за них емоціонально-вольове єство людського духу — «серце» людини. Із серця піднімається, виростає і думка, і стремління, і почування. На «серце» повинна бути звернена і головна увага моральної чинності людини. Відтіля вимога «пізнай себе», «поглянь у себе» і т.д. Звідтіля і визнання рівноцінності різних людських типів і людських індивідуумів. Відтіля ж і своєрідна теорія «нерівної рівності» людей щодо їх морального та релігійного життя» [6, с.47]. Свою «філософію серця» Г. Сковорода розвиває у працях: «Вхідні двері дохристиянської добродетності», «Наркіс. Розмова про те: визнай себе», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» («Розмова дружня про душевний світ»). Пересаджуючи «серце» із Біблії в

контекст своєї системи, Г.Сковорода істотно переробляє це поняття. Вплив «філософії серця» Г.Сковороди на українську культуру незаперечний. «Філософія серця» закріпилась як світоглядна позиція в українському романтизмі. Вона виявила себе в творчому доробку М.Максимовича, М.Гоголя, П.Куліша, Т.Шевченка, у літературі та мистецтві ХХ сторіччя, як у 20-і роки, так і сьогодні. Слід зазначити, що вітчизняна традиція «філософії серця» класичної зрілості набула у творах П.Юркевича. Біблійне вчення про серце, ідеї «серця» в європейській і вітчизняній філософській думці, прямо чи опосередковано мали вплив на мислителя, на розробку ним власного філософсько-антропологічного вчення.

Мислитель утворив свій варіант філософського антропологічного вчення. «Філософія серця» становила його ядро. Проаналізуємо до яких основних положень зводилась «філософія серця» мислителя і чому вона стала методологічною основою всієї його ідейно-теоретичної спадщини. Основні засади «філософії серця» П.Юркевич виклав у праці «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно з вченням слова Божого» [7, с.73-115]. У цій праці ним розгорнута цілісна філософсько-антропологічна концепція про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. Спираючись на авторитет Святого Письма П.Юркевич утверджує:

- «Серце є хранитель і носій усіх тілесних сил людини» [7, с.73];
- «Серце є осереддя душевного і духовного життя людини» [7, с.74];
- «Серце є вмістилищем всіх пізнавальних дій душі» [7, с.74];
- Серце породжує слово («позаяк слово є явлення або вираження думки, то й воно виходить із серця» [7, с.75];
- «Серце є осереддя багатоманітних душевних почувань, хвилювань і пристрастей» [7, с.76];
- «Серце є осереддя моральнісного життя людини» [7, с.76].

Зазначимо, що у П.Юркевича мова йде не про метафору серця, а про те саме тілесне серце, биття якого ми відчуваємо

Панорама історико-філософської думки

у наших грудях. У раціонально-метафізичних побудовах П.Юркевича серце набуває філософського концепту. Спираючись на спеціально підібрані і впорядковані висловлення з Святого Письма, а також використовуючи результати наукових досліджень у галузі психології та філософії, П.Юркевич усебічно обґрунтовує значення серця в людському житті, говорить про серце як про онтологічний корінь буття людини і передумову пізнання. Вчення П.Юркевича про роль серця у пізнанні може бути виражене у наступних тезах: 1) серце виражає і розуміє такі духовні стани, які в силу своєї духовності і життєвості недоступні для відстороненого знання розуму, тобто переживання світу багатше від знання про нього; 2) щоб стати діяльною силою духовного життя, знання повинно проникнути до серця й увійти в цілісний стан душі (отже процес пізнання включає в себе й відношення до пізнаваних явищ, що означає єдність гносеологічного і аксіологічного підходів в осмисленні дійсності).

У житті серця — переживаннях, почуттях і реакціях, а не в думці з її формою всезагальності знаходить вираз індивідуальність особистості. З цих позицій П.Юркевич виступає проти ідеї самозаконня (автономії) людського розуму, яка лежить в основі німецької класичної філософи, проти інтелектуалізму нових часів, який вбачає в раціональному началі сутність людини. Мислитель підкреслює, що «не дерево пізнання є дерево життя», розум є лише вершина, а не корінь духовного життя людини. Голова (розум) має в нього значення органу посередницького між цілісним єством душі й тими впливами, яких вона зазнає ззовні. Явища душевної діяльності у голові ще не вичерпують цілого єства душі. Існує іще деяка первинна духовна сутність, яка потребує згаданого посередництва й урядувальної дії голови. Ця первинна духовна сутність має своїм щонайглибшим органом серце. Отже, за П.Юркевичем, голова (розум) керує, планує,

диригує, але серце — породжує. Серце уможлиблює буття цілісного світу людського духу. До нього входять не тільки моральні переживання, почуття, пристрасті, а й акти пізнання (тільки не взяті як процес дискурсивного мислення, а як акти осягнення). Серце містить у собі і неусвідомлений досвід, позасвідоме. Глибину серця не можна визначити, оскільки воно є невичерпним джерелом. Серце ховає у собі досвід, який не піддається раціональним вимірам. Саме це дає підставу називати його джерелом душевного життя. Глибина серця і є душа людини. За П.Юркевичем, вона безсмертна і вічна, а тому є вічною і безсмертною людиною.

У філософії релігії П.Юркевича серце є природною основою релігійності людини, джерелом релігійної віри, релігійного почуття та органом богопізнання і богоспількування. Мислитель розуміє пізнання Бога у дусі православ'я. Сердечна любов у нього виступає пізнавальною і об'єднуючою силою.

П.Юркевич при розгляді моральних проблем теж виходив з позицій власної «філософії серця». Кордоцентризм, кордоцентрична релігійність, персоналістично-християнський склад мислення з притаманним йому пафосом особистості й перевагою екзистенціально-антропологічної проблематики — суттєві риси його філософії моралі. Мислитель наголошує на важливому значенні християнської моралі для потреб практичної філософії. «Філософія серця» П.Юркевича, що базується на Святому Письмі і творах Отців церкви, заперечує в етиці утилітаризм і «розумний егоїзм», а також формалізм і ригоризм, вказує на наявність в людському дусі передумов для безкорисливих вчинків і називає критерії для їх моральної оцінки. Гуманістичним зміст «філософії серця» в тому, що в ній визнається безумовна цінність кожної людської індивідуальності, свобода її самовизначення. Ця філософія проголошує серце основою морального життя людини. Аналіз творчої спадщини П.Юркевича взагалі,

і зокрема його філософсько-антропологічного вчення, дозволяє стверджувати, що український мислитель, завдяки своїм персоналістичним акцентам випередив розвиток деяких антропологічних напрямків (екзистенціалізму, персоналізму) у філософії ХХ століття [1, с.603]. Проте зауважимо, що у багатьох моментах (визнання влади людини над собою, самоконтролю на основі самосвідомості, цілеспрямованої організації життя тощо) П.Юркевич залишається у межах класичного розуміння моральності, не заперечує важливої ролі розуму в моральному становленні людини. У своїй творчості мислитель виразив ідеал зовнішньої і внутрішньої гармонії, проголосив рівновагу «голови» і серця, розуму і віри запорукою моральної цілісності особистості.

Педагогічна концепція П.Юркевича — продовження і конкретизація філософських ідей мислителя. Так, філософська ідея цілісності людського духу знайшла своє продовження в ідеї цілісної освіти духу (освіти розуму, серця і волі). П.Юркевич уніс багато нового й оригінального у розробку теорії педагогіки. Учений визначив основні завдання навчання і виховання, виходячи з індивідуально-психологічних особливостей дитини та завдань її розвитку. Він відкинув утилітарне наповнення функцій освіти. Науковець розглядає людину, як самоцінну особистість, яка розвивається за вічними законами і нормами, і єдиним ідеалом для зростання якої є божественна досконалість. Християнській етиці він відвів почесне місце поряд з іншими педагогічними джерелами [5, с.86]. Філософ указував на необхідність підпорядкування розуму, серця і волі найвищій ідеї добра. У вихованні він стоїть на позиціях природовідповідності і моральної свободи. Також критикує й антигуманну авторитарну педагогіку. За П.Юркевичем гуманізм — це християнський гуманізм, який має міцні духовно-моральні підвалини. Педагог наголошує на необхідності гуманізації освіти. Останню він розумів як переорієнтацію освіти на моральну особистість

Панорама історико-філософської думки

людини з метою максимального розкриття, вдосконалення і гармонізації всіх її сутнісних сил. П.Юркевич заперечував однобічний раціоналізм та інтелектуалізм в освіті. Він також піддавав критиці вимогу повної свідомості навчання. Учений висунув своє бачення знання як цілого. Слід відзначити посилену увагу науковця до так званих «гуманних» наук. Зміст останніх на його думку є одкровенням морального, релігійного та естетичного життя людського духу. Особливе місце серед «гуманних» наук, на думку ученого, належить філософії. Педагог також указував на необхідність інтеграції наук, відповідно до їх спорідненості в єдиній вищій істині, що означає взаємодоповнюваність релігійного, філософського і конкретно-наукового знання. П.Юркевич обґрунтував освіту як багатосторонній процес духовного становлення людини, що здійснюється через подолання відчуження змісту освіти від живої людської особистості і від її моральної сутності. А це свідчить про гуманістичну спрямованість його філософії освіти. «Виховання серця» (виховання людини) — давня традиція української педагогіки. Істотний внесок у її розвиток зробив своєю «філософією серця» П.Юркевич. Ця традиція була далі розвинута в наукових підходах К.Ушинського, М.Пирогова, Г.Ващенко, А.Макаренка, В.Сухомлинського, О.Захаренка та інших, одержала подальше наукове обґрунтування в творчості сучасних філософів і педагогів як «філософія людини».

Аналіз творчої спадщини П.Юркевича свідчить, що він увійшов у історію філософії головним чином завдяки своїй «філософії серця». «Філософія серця» становить методологічне підґрунтя усієї ідейно-теоретичної спадщини мислителя. Філософські і педагогічні ідеї, сформульовані П.Юркевичем на основі своєї «філософії серця», не втратили актуальності.

Література

1. Гальцева Р. Юркевич П.Д. / Р.Гальцева// Философская энциклопедия. Гл. ред. Ф.Н.Константинов. — С.602–603. — М.: Советская энциклопедия, 1970. — Т. 5. — 740 с.
2. Закидальський Т.Д. Поняття серця в українській філософській думці / Закидальський Т.Д. // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — №8. — С. 127–138.
3. Зеньковский В.В. История Русской философии: в 2 т. / В.В.Зеньковский. — Л.: МП «Эго» и др., 1991. — Т.1. — Ч.2. — 279 с.
4. Історія філософії. Словник / За ред. В.І. Ярошовця. — К.: Знання України, 2005. — 1200 с.
5. Плеханов Г.В. П.Д.Юркевич — философ и педагог / Г.В.Плеханов // Советская педагогика. — 1991. — № 12. — С. 84–89.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. — К.: «Обрій» при УКСП «Кобза», 1992. — 230 с.
7. Юркевич П.Д. Серце і його значення в духовному житті людини, згідно вчення слова Божого. // П.Д.Юркевич. Вибране. — К.: Абрис, 1993. — С. 73-115.

«Философия сердца» как методологическое основание идейно – теоретического наследия Памфила Юркевича

«Философия сердца» как методологическая основа идейно-теоретического наследия Памфила Юркевича.

В статье анализируется «философия сердца» как методологическая основа идейно-теоретического наследия П.Юркевича. Установлено, что обращение мыслителя к понятию «сердце» не было новацией в философии. Идейно-теоретическими истоками его «философии сердца» были: 1) библейское учение о сердце; 2) идеи «сердца» в европейской философской мысли; 3) кордоцентризм отечественной философской мысли. Рассмотрен каждый

из этих идейно-теоретических истоков антропологического учения П.Юркевича и выяснен уровень разработки в них идей «сердца». Исследовано к каким основным положениям сводится «философия сердца» П.Юркевича и раскрыта её методологическая роль относительно разработки мыслителем проблем гносеологии, философии религии, этики и педагогики.

Ключевые слова: *сердце, философия сердца, воспитание сердца, разум, библейская антропология, антропология П.Юркевича, душа, человеческий дух, гуманизация образования.*

«Philosophy of heart» as methodological foundation is ideological – theoretical legacy of Pamfila Yurkevicha

«Philosophy of heart» as methodological subsoil of theoretical inheritance of Pamfila Yurkevicha.

«Philosophy of heart» as methodological basis of theoretical inheritance of P.Yurkevicha is analysed in the article. It is set that address of thinker to the concept a «heart» was not an innovation in philosophy. The theoretical sources of his «philosophy of heart» were: 1) biblical studies are about a heart; 2) ideas of «heart» are in the European philosophical mind; 3) ideas of heart are in a domestic philosophical idea. Each is considered of these theoretical sources of anthropological studies of P.Yurkevicha and the level of development in them of ideas of «heart» is found out. Investigational to what substantive provisions «philosophy of heart» of P.Yurkevicha is taken and it is exposed methodological role in relation to development of problems of gnosiology, philosophy of religion, ethics and pedagogics a thinker.

Keywords: *heart, philosophy of heart, education of heart, mind, biblical anthropology, anthropology of P.Yurkevicha, soul, human spirit, humanizing of education.*

Надійшла до редакції 27.05.2009 р.